

1

Door en na de wending naar taal

- **Linguistic turn**, term van Rorty 1967, beschrijft de filosofie van het begin van de twintigste eeuw als zodanig.
- **Hermeneutiek**: De term is oud, maar krijgt door Gadamer (1900-2002) nieuwe betekenis.
- **Structuralisme**: Begint bij de Saussure (Zwitserland 1857- 1913) Niet de elementen maar hun onderlinge verbanden brengen iets aan het licht. De mens geeft geen betekenis, maar bevindt zich in een wereld waar al een raster van betekenissen en symbolen overheen is gelegd/in is ontstaan. (286) Roland Barthes, Lévi-Strauss, Foucault en Lacan worden tot deze denkmethode gerekend.
- **Deconstructie**: De term hoort bij Derrida (1930-2004). Het gaat om het uit elkaar halen van de bouwstenen van een vaak als feit gepresenteerd concept of raster. Het woord wordt ook gebruikt in de architectuur, maar later.
- **Postmodernisme**: Deze term gaat gebruikt worden vanaf 1979 voor een beweging waarin vanuit het Franse denken de vooruitgangsgedachte wordt bekritiseerd en wordt vervangen door een (historische of taalkundige of epistemologische) opeenvolging die minder of geen richting heeft. De term is van Lyotard die dit leent van de architectuur.

2

Gadamer (1900-2002) blz 277-279

Geïnspireerd door Schleiermacher, Dilthey, Nietzsche en Heidegger, zoekt Gadamer naar een verstaan van de werkelijkheid in teksten en ervaringen. Er is geen strikt onderscheid tussen wetenschap en kunst in zijn benadering. Twee zaken voegt hij toe aan de hermeneutische cirkel;

- Het verstaan is belangrijk en dat betekent een luisteren van degene die wil begrijpen naar wat Heidegger het lichten noemt. Gadamer noemt het niet voor niets **Verstehen**.
- En hij benadrukt dat degene die interpreteert zelf ook deel uitmaakt van de hermeneutische cirkel: **er is geen erbuiten**.

Volgens Gadamer is tijd niet perse een bemoeilijkende factor. Er is afstand en er kan herlezen worden. De hermeneutische cirkel lijkt nu een spiraal te worden. Maar van die spiraal is niet te zeggen dat de interpret dicht bij de waarheid komt. Er is immers geen horizon buiten de cirkel. De horizon is in de cirkel.

- De **werkingsgeschiedenis** toont de productieve uitwerking van de tijd op het verstaan. De werkingsgeschiedenis bepaalt wat als onderzoeksubject tevoorschijn komt. Ons eigen leven maakt deel uit van de werkingsgeschiedenis. De ontologische waarheid, de traditie waarvan ons eigen leven deel uitmaakt, gaat vooraf aan de onderscheiding tussen ware en onware uitspraken.
- Om het te zeggen in Gadamers taal: De waarheid is een proces van onthulling en verhulling. Nieuwe inzichten worden in de horizonversmelting geboren, oude gaan verloren. Verstaan is altijd een anders verstaan, nooit een beter verstaan.
- Hier zien we de kiemen van wat Foucault later de productie van het subject noemt.

Filosofieachtergronden Maieutiek_2024-2

3

3

Taaltekens de Saussure (1857-1913)

- Van een woord is onbelangrijk hoe het klinkt; essentieel is alleen maar wat je ermee kunt doen (ofwel: wat het betekent) en dat je het kunt onderscheiden van andere woorden. Differenties noemt hij dat (292).
- Onze woorden arbitrair zijn qua klanken, maar ook wat de begrenzing van de betekenis. ('Blad' in het Nederlands en 'leave' in het Engels hebben meerder betekenissen maar niet allemaal dezelfde)
- Ook wordt duidelijk dat het geheel zijn onderdelen definieert, en niet andersom. Een dam is niet gelijk aan twee stenen op elkaar, als je dijkbeheerder bent. De relaties, de structuur is het essentiële.
- Dat noemt de Saussure zelden of nooit structuur, maar hij werkt het uit in termen die begrippenparen kennen als : vorm en betekenis, synchronie en diachronie, taalgebruik en taalsysteem (parole en langue), en tussen paradigmatische en syntagmatische relaties.
- "De begrippen synchronie en diachronie had De Saussure nodig om scherp te kunnen onderscheiden tussen de bestudering van een taal op enig gegeven moment, dus zonder acht te slaan op de altijd aanwezige veranderingen (zeg maar: taal als een momentopname), en de studie van taal als een permanent veranderend geheel. Die twee gezichtspunten zijn allebei van groot belang, maar ze zijn niet te combineren."
- Lacan gebruikt dit binnen de psychoanalyse, waarbij het subject dus ook hier zijn scheppende karakter verliest maar betekenissen ontvangt uit een structuur waarin hij leeft. (294)

Filosofieachtergronden Maieutiek_2024-2

4

4

Derrida 1930 (Algerije)-2004 (Parijs)

- Derrida's uitspraak: 'Er is niets buiten de tekst' lijkt tegenstrijdig met de deconstructie en met de uitspraak dat alles naar elkaar verwijst.
- Met deze frase bedoelde hij echter niet dat we binnen een tekst moeten blijven, maar hij bedoelt dat de waarneembare wereld zich als tekst gedraagt. Net als woorden verwijzen ook dingen naar elkaar. Het beginpunt van de verwijzing dat een origineel feit zou kunnen zijn is nergens aan te wijzen.
- De deconstructie is bedoeld om verder te komen. Gaandeweg wordt ook voor Derrida het idee van de vooruitgang zelf geproblematiseerd.

De woorden en de dingen

- Foucault, die historicus en filosoof is, laat zien hoe de systemen/structuren veranderen in tijd. Daardoor wordt zichtbaar hoe de betekenis en de zin van waarheid verandert qua inhoud.
- Omdat dit gedacht wordt in het structuralisme is het niet de menselijke wil die dit voortbrengt; wat mensen willen wordt voorgebracht door de veranderende structuur.
- Het woord 'waar' lijkt in het gebruik steeds hetzelfde aan te duiden, maar wordt gebruikt voor goddelijke openbaring, voor verwijzingen naar gelijkenissen en voor wiskundige bewijsvoering.

Archeologie en genealogie bij Foucault

- De opeenvolgende periodes of epistemes liggen als lagen op elkaar en aan de oppervlakte is de grote verandering, die toch een omslag bewerkstelligt, nauwelijks waarneembaar.
- De onderzoeker moet als een archeoloog de lagen onderzoeken en van elkaar scheiden.
- Archeologie is wat er binnen een laag aan de hand is
- Genealogie is hoe de lagen elkaar opvolgen en veranderen in een 'na elkaar'.
- Zo denkt de laag die vroeg modern is (Descartes) dat taal en wereld elkaar dekken: God scheidt en het woord wordt werkelijkheid. In die laag kan de mens ontdekken wat er buiten hem is en verwerft kennis over God die ook kennis van God is (299). We zagen eerder hoe dit tegen de 20ste eeuw verdween.

Filosofieachtergronden Maieutiek_2024-2

7

7

Velasquez 1656/57 (blz 300)

- Velasquez schildert de schilder die de hofdames en de kinderen schildert. Maar het model is er niet, de schilder heeft een stapje terug gedaan om te kijken of hij het model (buiten de lijst zittend) goed weergeeft. In de spiegel op de achterwand zien we de koning en de koningin die soeverein het beeld bepalen. De kijker is erbuiten, is God, is de soeverein en is transcendent. Hier in de vroeg moderne tijd dekken taal en beeld elkaar en het perspectief van de vorst is een soeverein en dus orde beschrijvend perspectief niet een subjectief perspectief.

Filosofieachtergronden Maieutiek_2024-2

8

8

Taal is geen doorzichtig medium meer

- Na 1800 moet uitgelegd worden wat taal 'doet'. Haar historiciteit, en verwantschappen moeten in hermeneutiek en filologie ontraadseld worden (302).
- Groot legt het uit met een vervuilde Las Meninas die ons door het vuil niet langer de blik op de vorsten in de spiegel biedt. Dan is alles wat gezegd wordt over wat er geschilderd wordt onze opinie en wij zien alleen de schilder die zichzelf ziet in de spiegel en zichzelf afbeeldt. Deze dubbelblik is het perspectief van de mens die, zoals Kant deed, zichzelf de vraag stelt: Wat is de mens? En denkt daarmee alles op te lossen.

Hoe loopt dit af?

Foucault sluit de woorden en de dingen af met de zin: "Dat de mens zal verdwijnen als een gelaat van zand op de vloedlijn van de zee."

Het gaat niet over uitsterven of zelfhaat, maar over een opheffing van het alwetende van de mens die dacht de plaats van God te kunnen innemen. Het structuralisme en het postmodernisme zijn de doordenking van het nihilisme van Nietzsche maar met minder pathos.

Foucault beschrijft hoe psychoanalyse, ethologie en linguïstiek als wetenschappen zouden kunnen uitzoeken hoe het subject ingebed is in structuren die taal en betekenis geven aan wat zichzelf opvat als een autonoom subject. Foucault ziet in deze laag de ontwikkeling van een geproduceerd subject en die een zorg voor het zelf zal/moet ontwikkelen.